

ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ВСТУПУ УКРАЇНИ В СОТ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ

Досліджено проблеми функціонування національного ринку продовольчої продукції в процесі вступу України в СОТ. Оцінені позитивні та негативні наслідки щодо формування ринку продовольчої продукції України з врахуванням механізмів СОТ

Постановка проблеми. В сучасних ринкових умовах господарювання Світова організація торгівлі визначає правила багатовекторної системи торгівлі у світі. Правила та норми цієї організації регулюють понад 90 % обсягів світового товарообороту. У розвитку таких правил зацікавлені не тільки уряди ведучих країн світу, але й уряди держав, що розвиваються та відкривають власні ринки для руху товарів. Членами СОТ є понад 150 держав. Крім того, у рамках цієї організації функціонують міжнародні фінансово-економічні організації та держави, що бажають приєднатися до СОТ. Україна розпочала процес приєднання до системи ГАТТ/СОТ у 1994 році. Одним з вирішальних факторів цього кроку став пошук адекватної гарантії захисту інтересів вітчизняних підприємств, які здійснюють експорт товарів на ринках країн – учасників Світової організації торгівлі. Серед усіх ринків, через свою специфіку, продовольчий ринок вважається складним для регулювання. Від його збалансованого функціонування залежить масштабність економічних наслідків для населення України. У зв'язку з цим, питання формування ринку продовольчої продукції в Україні з врахуванням вимог СОТ є однією з основних проблем, що постають в процесі гармонізації національного законодавства з нормами та вимогами цієї організації.

Стан вивчення проблеми. Дослідженням проблеми вступу України до СОТ розкриті у працях Комарової І.В., Кравчук С.В., Макогона Ю., Майорової І., Осташко Т. [1-4]. Разом з тим їх результати стосуються головним чином окремих аспектів функціонування аграрного сектора в якісно нових умовах господарювання, зокрема виробничо-технічних параметрів якості продукції, фінансування аграрного виробництва, бюджетної підтримки сільського господарства у зв'язку із вступом України до СОТ тощо. Разом з тим, недостатньо дослідженим залишається питання комплексної оцінки позитивних та негативних наслідків вступу України до СОТ щодо формування національного ринку продовольчої продукції.

Метою дослідження є оцінка позитивних та негативних наслідків вступу України до СОТ в контексті формування національного ринку продовольчої продукції. Для досягнення поставленої мети передбачається вирішити наступні завдання: оцінити позитивні наслідки щодо формування ринку продовольчої продукції України з врахуванням механізмів СОТ; оцінити негативні наслідки щодо формування ринку продовольчої продукції України з врахуванням механізмів СОТ; дослідити проблеми функціонування національного ринку продовольчої продукції в процесі набуття Україною членства в СОТ.

Виклад основного матеріалу. Світова організація торгівлі виникла 1 січня 1995 року трансформувавшись з Генеральної угоди з тарифів і торгівлі, що діяла з 1 січня 1948 р. Широке розповсюдження правил цієї організації на міжнародному ринку об'єктивно викликає необхідність розгляду питання щодо набуття Україною членства у СОТ. На даному етапі конструктивна інтеграція України до СОТ потребує забезпечення координації заходів центральних органів влади, пов'язаних із завершенням процесу набуття Україною членства у СОТ. Крім того, в сучасних економічних умовах господарювання імплементація в національну економіку нормативно-правових актів СОТ потребує врахування не тільки економічних вигід, але й можливих втрат, особливо відносно ринку продовольчої продукції. Питання розвитку ринку продовольства в умовах угоди ГАТТ/СОТ є багатогранним. З однієї сторони відкривається ряд позитивних можливостей відносно держави, національних товаровиробників, населення. До основних слід віднести:

- покращення інвестиційного клімату внаслідок удосконалення нетарифного регулювання та внутрішнього оподаткування;
- формування прозорого ринкового середовища. Більш гнучка національна політика, усунення значної кількості персональних преференцій сприятимуть вільному розвитку торгівельних відносин, мінімізації негативного впливу деформованих адміністративних механізмів на експортно-імпорتنі операції. Крім того, відпаде потреба у надмірному захисті корпоративних інтересів на міжнародному, національному та регіональному рівнях;
- створення передумов для заснування в перспективі зони вільної торгівлі між Україною та ЄС;
- зниження транспортних витрат внаслідок вільного транзиту товарів через територію країн членів СОТ. Це призведе до зниження собівартості продукції, а отже і підвищенні рівня конкурентоспроможності національної продукції;
- локалізація стимулів щодо впровадження інновацій внаслідок більш досконалого захисту “ноу-хау”;
- можливість використання багатосторонніх механізмів при вирішенні спірних питань, що суттєво посилить національні позиції в антидемпінгових та спеціальних розслідуваннях;

- можливість забезпечення своїх прав при зміні торгових режимів третіх країн;
 - розробка та реалізація міжнародних механізмів захисту внутрішнього продовольчого ринку, зокрема введення певних обмежень на діяльність представників іноземного продовольчого бізнесу для утримання рівноваги платіжного балансу та стабілізації ситуації на ринку продовольства;
 - участь в розробці і удосконаленні правил регулювання торговельних операцій;
 - реформування законодавчого поля у відповідності до вимог СОТ. В результаті такого кроку відбудеться гнучкий розвиток митного регулювання, сертифікації і стандартизації продукції, податкового, страхового законодавства, конкурентної політики, і як наслідок покращиться якість продукції та просування українських товарів на ринок. Формуватимуться в даному випадку і цивілізовані механізми та важелі управління потоками продовольства;
 - розшириться асортимент якісної продовольчої продукції, що позитивно впливатиме на зміну структури споживання населення та наблизить його до стандартів розвинутих країн;
 - багатовекторне застосування інновацій та нових технологій у господарську діяльність агропромислових підприємств. Без використання сучасних технологій та інновацій не можна досягнути належного економічного ефекту не тільки на зовнішньому, але й внутрішньому ринках продовольства. Адже в умовах посилення процесу глобалізації та міжнародної конкуренції максимально охоплює маркетингові сегменти лише той продавець, який досягає економії витрат на всіх циклах виробництва та реалізації товарів. Це в свою чергу стимулюватиме розвиток не тільки ринку продовольства, але й вітчизняного приладобудування та машинобудування.
 - можливість збільшити обсяг прямих іноземних інвестицій;
 - знизяться витрати внаслідок усунення подвійних стандартів при реалізації продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Взаємне визнання оцінки якості продукції, витрати на перевірку і сертифікацію зменшуються на декілька відсотків;
 - отримання вітчизняними товаровиробниками спрощеного доступу до ринків більшості країн світу;
 - усунення загрози торговельно-економічних обмежень зі сторони країн Західної, Центральної, Східної Європи та Балтії.
- З іншої сторони існує і ряд негативних факторів, зокрема:
- неготовність вітчизняних товаровиробників до жорсткої конкуренції за маркетинговими та техніко-економічними параметрами;
 - суттєве зменшення підтримки сільського господарства в контексті лібералізації ринку продовольчої продукції та насичення внутрішнього ринку імпортованою продукцією;

– необхідність проведення додаткових витрат вітчизняними підприємствами на заходи щодо диверсифікації національного виробництва до системи стандартизації СОТ;

– посиляться вплив деструктивних змін світової кон'юнктури продовольчого ринку на продовольчий ринок України, у тому числі на рівень харчування населення України;

– ускладниться регулювання економічних взаємовідносин між суб'єктами ринку продовольчої продукції у зв'язку з переходом на нові умови державного регулювання продовольчого ринку та відмови від використання в процесі управління попитом і пропозицією продовольства традиційних важелів управління;

– зняття торгових бар'єрів.

На останньому з чинників зупинимось детальніше. В періодичній літературі в якості головного аргументу на користь інтеграції до СОТ вважається зняття торгових бар'єрів для вітчизняних товаровиробників. Однак це не зовсім відповідає дійсності. Так, Киргизія хоча й стала членом СОТ, однак її експорт у 1999-2001 рр. продовжував зменшуватися, ВВП скорочуватися, а обсяги прямих іноземних інвестицій за три роки скоротилися майже в чотири рази. Молдова теж стала членом СОТ, а умови ведення бізнесу майже не змінилися, і полиці магазинів завалені імпортною продукцією [3].

Серед вказаних вище негативних чинників вагомим також є неготовність підприємств продовольчого підкомплексу до виробництва продовольчої продукції відповідно до параметрів якості СОТ. Неготовність підприємств харчової промисловості до такого кроку обумовлена рядом причин, зокрема високим рівнем зносу основних засобів, використанням застарілих технологій виробництва, розбіжності між параметрами якості на продовольчу продукцію в Україні та країнах СОТ, неадекватний рівень проникнення вітчизняних товаровиробників на зовнішні ринки, низький рівень конкурентоспроможності продовольчої галузі, деформація сировинної бази, розрив міжгалузевих зв'язків, неповне використання виробничих потужностей харчової промисловості за останні 10 років для потреб внутрішнього і зовнішнього ринків, відсутністю ефективної протекціоністської політики. Вступ України до СОТ на даному етапі економічного розвитку може призвести до руйнування переважної частини промислових підприємств продовольчого підкомплексу та гіпер-скорочення обсягів виробництва національної продовольчої продукції. В результаті, вітчизняний продовольчий підкомплекс може опинитися в стані глибокої економічної кризи.

Руйнівні наслідки останньої позначаться не тільки скороченні продовольчого товарообігу, кількості робочих місць, закритті підприємств, зниженні рівня зайнятості населення, але й зменшенні виробництва основних та оборотних засобів у інших сферах економіки, що обслуговують продовольчий підкомплекс.

Нестача продовольства вітчизняного виробництва на ринку України може бути компенсована за рахунок збільшення поставок з країн СОТ. Такий захід в принципі прийнятний для економіки України, за умови, що він не буде носити середньо- або довгостроковий характер. Застосування цього заходу має відбуватися в короткостроковому періоді в контексті високої інвестиційної активності фінансових структур на предмет швидкого і ефективного оновлення матеріально-технічної бази та технологій виробництва відповідно до стандартів якості СОТ. В разі тривалого задоволення попиту на українському ринку продовольчої продукції пропозицією країн-членів СОТ, український продовольчий підкомплекс буде докорінно зруйнований.

Безперечно, в ринкових умовах господарювання в конкурентній боротьбі виживає сильніший. Він захоплює максимальну кількість ринкових сегментів та контролює їх. Однак домінування на продовольчому ринку України продовольства іноземного походження загострює також і проблему продовольчої безпеки. Пряма залежність українського ринку продовольства від поставок іноземного продовольства ставить під загрозу самостійність держави у прийнятті управлінських рішень у всіх сферах економіки. Достатньо штучно припинити поставки продовольства країні, яка має зруйнований продовольчий підкомплекс, для того щоб суттєво дисбалансувати механізми ринкового регулювання національних процесів стійкого розвитку економіки.

У зв'язку з цим, вступ України до СОТ щодо ринку продовольчої продукції можливий у випадку реалізації конструктивних для національних підприємств варіантів, зокрема: залучення достатнього обсягу інвестицій у модернізацію, модифікацію, розвиток та будівництво сучасних промислових підприємств продовольчого підкомплексу з врахуванням досягнень науково-технічного прогресу та на розвиток підприємств, спроможних виробляти якісну сировину в короткостроковій перспективі; повної готовності національних товаровиробників до виробництва конкурентоспроможної продукції, яка б відповідала вимогам СОТ.

При цьому, подальша інтеграція України у СОТ щодо ринку продовольства має відбуватися з врахуванням таких основних аспектів. По-перше, мають функціонувати рівні конкурентні відносини з такими торговими партнерами як ЄС, країни Східної та Центральної Європи, США. Рівність конкурентних

відносин має проявлятися в можливості застосовувати співставний рівень тарифного захисту, здійснювати підтримку сільського господарства, широко та повною мірою використовувати всі інструменти продовольчої та експортної політики, що не заборонені у СОТ, зокрема тарифні квоти, експортні субсидії, спеціальні захисні міри. Адаже коли, річ йде про вимоги до кандидатів, що бажають вступити у СОТ, позиції впливових членів СОТ інколи суттєво відрізняються від принципів національної продовольчої політики. Незважаючи на те, що впливові країни СОТ виступають за скорочення рівня внутрішньої підтримки, однак в реальних ринкових умовах господарювання діють абсолютно протилежно. Такі країни періодично максимізують бюджетне фінансування сільського господарства на національному рівні. Основним напрямом захисту їх товаровиробників є політика подвійних стандартів. Хоча в сучасних умовах господарювання всі країни СОТ повинні в процесі регулювання ринку продовольчої продукції використовувати загальноприйняті засоби.

Згідно з діючою нормативно-правовою базою СОТ всі заходи щодо підтримки сільського господарства умовно поділені на три групи, що становлять відповідно “зелену”, “жовту” та “блакитну” скриньки. Акцентуємо увагу на лише на перших двох скриньках, оскільки бюджетне фінансування заходів “блакитної скриньки” передбачає виділення коштів на лімітування перевиробництва продовольчої продукції, зокрема на скорочення посівних площ продовольчих культур, зменшення поголів'я корів молочного та м'ясного напрямків продуктивності, птиці, овець, кіз, свиней тощо.

До заходів “зеленої скриньки” належать заходи внутрішньої підтримки, що звільнені від зобов'язань по скороченню. Вони не спрямовані на підтримку обсягів виробництва та цін виробників.

Державні програми в межах “зеленої скриньки”, в процесі регулювання ринку продовольчої продукції України, можуть здійснюватися у таких напрямках: наукові дослідження, підготовка і підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультаційне обслуговування; ветеринарні та фітосанітарні заходи, контроль безпеки продуктів харчування; сприяння збуту продовольчої продукції, включаючи збирання, обробку і розповсюдження ринкової інформації; вдосконалення інфраструктури (будівництво шляхів, електромереж, меліоративних споруд); утримання стратегічних продовольчих запасів, внутрішня продовольча допомога; забезпечення гарантованого доходу аграрним товаровиробникам, удосконалення землекористування; підтримка доходів виробників, не пов'язана з видом і обсягом виробництва; охорона навколишнього середовища; програми регіонального розвитку.

До заходів “жовтої скриньки” або Сукупного виміру підтримки, належать заходи внутрішньої підтримки, що є предметом зобов’язань по скороченню, зокрема: дотації на продукцію тваринництва і рослинництва; дотації на племінне тваринництво; дотації на елітне насінництво; дотації на комбікорми; компенсація частини витрат на мінеральні добрива та засоби захисту рослин; компенсація частини витрат на енергоресурси; цінова підтримка у вигляді компенсації різниці між закупівельною і ринковою ціною на сільськогосподарську продукцію; надання виробнику товарів та послуг за цінами, нижчими за ринкові; закупівля у виробника товарів (послуг) за цінами, що перевищують ринкові; пільгове кредитування аграрних товаровиробників за рахунок бюджету, списання боргів; пільги на транспортування сільськогосподарської продукції; витрати лізингового фонду; здійснення фінансової підтримки АПК через механізм здешевлення кредитів; компенсація Пенсійному фонду України.

Тенденція до зростання підтримки сільського господарства заходами “зеленої скриньки” є характерною для більшості країн-членів СОТ, у тому числі для розвинутих країн. З 1995 по 2001 рік витрати на “зелену скриньку” збільшилися у країнах ЄС на 56 %, у США – на 26 %, Австралії – на 53 %. Крім того, у Чехії, Польщі, Словенії протягом перехідного періоду частка заходів “зеленої скриньки” поступово зростала і протягом 1996-1998 років почала переважати у структурі підтримки сільського господарства. У 1998 році частка “зеленої скриньки” у бюджеті державної підтримки Чехії сягнула 86,2 %, Польщі – 73,8 %, Словенії – 60,8 %, а частка “жовтої скриньки” відповідно 6,9 %, 8,3 %, 10,2 % [4].

Низький рівень фінансування витрат на проведення заходів “жовтої скриньки” пояснюється обмеженими можливостями бюджету цих країн. Враховуючи мінімальні витрати бюджету України на заходи “жовтої скриньки” в останні роки, цілком ймовірно, що весь потенціал “жовтої скриньки” не буде використаний і в Україні. Проблема “жовтої скриньки” ускладнюється вибором базового періоду. Розвинуті країни світу (Канада, США, Австралія) наполягають на затвердженні для України базового періоду на рівні 1997-1999 років або 2000-2002 років. Для оцінки перспектив загального рівня сукупного виміру підтримки проаналізуємо дані табл. 1.

Дані табл. 1 свідчать, що найбільш сприятливий базовий період для України, в разі набуття членства у СОТ, становить 1994-1996 роки. Тому цілком раціонально, на переговорах щодо інтеграції України у СОТ, українська делегація відстоює саме цей період. У випадку прийняття американського варіанту СВП, навіть за наявності фінансових можливостей бюджету, Україна не зможе в повному обсязі профінансувати заходи “жовтої скриньки”.

Таблиця 1. Перспективи загального рівня СВП в Україні.*

Базовий період	Загальний рівень СВП в Україні за роками, млн. грн.					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1994-1996	6966,77	6726,54	6486,31	6246,08	6005,85	5765,60
1997-1999	312,23	301,46	290,69	279,92	269,15	258,4
Відхилення від 1994-1996	-6654,54	-6425,08	-6195,62	-5966,16	-5736,7	-5507,2
2000-2002	5563,17	5371,34	5179,51	4987,68	4795,85	4604
Відхилення від 1994-1996	-1403,6	-1355,2	-1306,8	-1258,4	-1210	-1161,6
2000-2002 (без податкових пільг)	1357,2	1310,4	1263,6	1216,8	1170	1123,2
Відхилення від 1994-1996	-5609,57	-5416,14	-5222,71	-5029,28	-4835,85	-4642,4
Перспективні потреби витрат на заходи “жовтої скриньки”	7825	6480	5001	3291	x	x

* Розраховано за даними Комарової І.В. [1]

Одночасно з цим особливу увагу необхідно приділити обґрунтування прогнозних параметрів наслідків вступу України до СОТ в розрізі усіх видів продовольчих ринків, розробленню і реалізації заходів щодо підвищення конкурентоспроможності галузей продовольчого підкомплексу, які можуть зазнати руйнівних наслідків у зв'язку зі вступом України до СОТ та вирішенню питання лібералізації доступу іноземних підприємств до національного ринку продовольства.

Варто зазначити, що споживачі продовольства задовольняють свої потреби не тільки за рахунок політики лібералізації, але й за рахунок збільшення СВП. Остання, як вже зазначалося вище, залежить від розміру бюджету. А тому не зумовлює істотний вплив на майновий стан споживачів продовольства. Дещо інша ситуація з виробниками продовольства. Оскільки як лібералізація ринку продовольства, так і СВП призводять до зниження доходів національних товаровиробників. Проте СВП сприяє позитивним змінам у сукупному фінансовому підсумку підприємства з продовольчою спеціалізацією, в той час як зменшення мита на імпорт погіршує їх економічний стан. Отже в процесі відпрацювання концептуальних питань щодо розвитку ринку продовольства необхідно зосередити економічну політику на забезпеченні розширення внутрішньої підтримки та збереженні імпортних тарифних бар'єрів на досягнутому рівні.

Одним з важливих факторів, на який в процесі переговорів щодо набуття членства у СОТ також слід акцентувати увагу, має стати відновлення збалансованого розвитку усіх складових елементів ринку продовольства. Це дозволить аргументовано довести необхідність формування підґрунтя для внутрішньої підтримки та висунути в якості основної причини для представників України в СОТ – збереження розривів між базовим та поточним рівнем СВП.

Висновки. Ринок продовольчої продукції характеризується деформованістю його складових елементів. Деформованість ринку обумовлена рядом причин, зокрема високим рівнем зносу основних засобів, використанням застарілих технологій виробництва, низьким рівнем конкурентоспроможності продовольчого підкомплексу, неповним використанням виробничих потужностей харчової промисловості, відсутністю ефективної протекціоністської політики тощо. Тому, вступ України до СОТ на даному етапі економічного розвитку може призвести до руйнування переважної частини промислових підприємств продовольчого підкомплексу та гіпер-скорочення обсягів виробництва національної продовольчої продукції. У зв'язку з цим, функціонування ринку продовольчої продукції в контексті вступу України до СОТ можливе у випадку готовності національних товаровиробників до виробництва конкурентоспроможної продукції. Тільки в такому випадку національні суб'єкти ринку продовольства спроможні мінімізувати вплив негативних та максимально використати спектр позитивних наслідків вступу України до СОТ.

Перспективи подальших досліджень: оцінка внутрішніх та зовнішніх факторів національної продовольчої безпеки в результаті набуття Україною повноправного членства у СОТ, дослідження внутрішніх та зовнішніх резервів підвищення конкурентоспроможностей галузей продовольчого підкомплексу з врахуванням стандартів якості СОТ, розробка ефективних та конструктивних напрямів функціонування національного ринку продовольства в якісно нових економіко-правових умовах господарювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Комарова І.В.* Перспективи зобов'язань України щодо скорочення бюджетної підтримки сільського господарства у зв'язку зі вступом до СОТ // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 72-78.
2. *Кравчук С.В.* Актуальні питання державного фінансування аграрного виробництва за умови вступу до Світової організації торгівлі // Економіка АПК. – 2005. – № 12. – С. 81-86.
3. *Макогон Ю., Майорова І.* Виробничо-технічна продукція України та вимоги СОТ // Економіст. – 2003. – № 9. – С. 56-58.
4. *Осташко Т.* Інтеграція України до СОТ: реальні та уявні ризики для сільського господарства // Економіст. – 2005. – № 10. – С. 30-33.